

TÜRKÇEDE AD VERME VE TANIMLAMA

Name Giving and Describing in Turkish

*Şahin BARANOĞLU**

Özet

Varlığı adlandırmayı "kelime" olarak; düşünceyi adlandırmayı da "cümle" olarak düşünebiliriz. Ad verme (naming) 'deki problem, kelimelerin anlamlarında değişikliklerin meydana gelmesidir. Aslında hangi dönemde olursa olsun, bu değişiklikler dil için ayrı birer değerdir. Dilde tanımlama ise, bir nesne veya olayın, tam ya da eksik bir hüküm halinde bildirilmesidir. Adlandırma ve tanımlamamızda ana dilimizin söz varlığı yanında kültür akrabalarımızın da izleri vardır. O halde kaynağı ne olursa olsun dilde anlaşmayı sağlayan her şey Türkçe'dir

Anahtar Kelimeler: Ad verme, tanımlama, ana dil, söz varlığı

Abstract

One may think of name giving to objects as "word", and name giving to ideas or thinking as "sentence". The problem with name giving is to change in the meaning of words. In fact, whatever the period in which those changes take place, they all have some kind of importance. Describing in a language is to express an object or an occurrence as an idea with some shortcomings. While name giving and describing objects and ideas, those words and sentences carry traces not only from our own language knowledge, they also carry traces from whatever could be the sources of those words and sentences, and the communicative elements in Turkish must be accepted as Turkish.

Key Words: Name Giving, Describing, Mother Language, Words.

"İnsanlar bu dünyada, ana dillerinin dünyayı kendilerine sunduğu biçimde yaşarlar."

-Wilhelm von Humboldt

Adlandırma, bir nesne veya olaya kelime veya kelime görevinde bir yapıyla ad verilmesi (*yeşil, ayakkabı, indi bindi, kitap vs.*); *tanımlama* ise, bir nesne veya olayın tam ya da eksik hüküm hâlinde bildirilmesidir. Hüküm tam ise bunun adı cümle (*Kitap yeşildir.*) eksik ise, kelime grubudur (*yeşil kitap, çok yaşayarak vs.*).

Aslında cümle de bir adlandırmadır; adlandırmanın tam bir hüküm hâlinde olanıdır¹. Bir başka ifadeyle hareketin zaman ve şahısla bütünleşerek isimleşmesidir. Batı dillerinden alınma, *hareketin*

* Yard. Doç. Dr., ADÜ Fen-Edebiyat Fakültesi.

¹ Bugün *tümce* denen bu yapı da bir nitelemedir; çünkü dil, belirleyici özelliği değişkenlik olmakla birlikte, varlık karşısındaki durumu bakımından durağandır. Fiil cümleleri bile bir sıfat tamlamasıdır. *Koşacak adam* nasıl sıfat tamlaması ise "*Koşacağım.*" da aynı şekildedir: *Koşacak ben*. Zira *-im*⁽⁴⁾ şahıs eki, *ben* zamirinin eklenmesiyle oluşmuştur. O hâlde bütün fiil cümleleri, tamlananı eklenmiş şahıs zamirleri olan sıfat tamlamalarıdır. Bunun tersini, yani bütün isim cümlelerinin fiil cümlesi olduğunu da söyleyebiliriz. Zira her dilde isim cümleleri, yardımcı fiillerle kurulmaktadır. Felsefeciler, Yunan felsefesinin isim cümlelerinin aslında birer fiil cümlesi olduğunun anlaşılmasından doğduğunu söylerler (Heidegger, Nedir Bu Felsefe). Hâl böyle olsa da, isim cümlelerini kuran yardımcı fiiller de nitelemede yukarıda örneklendirdiğimiz asıl fiiller gibi davranacağından, tanımlamanın bir nitelemeler silsilesi olduğu gerçeği değişmeyecektir. *Partisip* (sıfat-fiil) kavramının *isim-fiil* olarak adlandırılması (Kemal Eraslan; *Eski Türkçede İsim-fiiller*, A. von Gabain (çev. Mehmet Akalın); *Eski Türkçenin*

zamanla kesişmesi anlamlı *hipostazlaşma* (fiil + zaman eki + şahıs eki) teriminin *hypothesize* (nazariye kurmak, farz etmek) ile kökteş olması, dilin bir anlaşmalar, ortak kabuller sistemi olduğunun açık göstergesidir.

Her ad verme veya tanımlama da bir ayırma işidir ve *ayır-* (ETÜ *adır-*) ile *adlandırma* da kökteş kelimelerdir. Bir varlığa ad vermek, onu özelleştirmek, kâinat bütününden ayrı bir yere koymak demektir ki; ancak farkına vardığımız, ad verdiğimiz şeyler bizim için vardır ve adlar, en net varlık belirtileridir. İster kelime ister kelime grubu isterse cümle olsun isimleştirmenin bu özelliği hiç değişmez.

Varlığı adlandırmanın *kelime*, düşünceyi adlandırmanın *cümle* olduğunu tespit edip kelime grubunun da her ikisiyle ilişkili bir duruşu olduğunu kabul edersek, üç önemli dil durumuyla karşılaşırız: İlki *ad verme* (İng. naming; Osm. tesmiye), ikincisi *tanımlama* (İng. predicative; Osm. nispet), üçüncüsü de diğer ikisi arasında bir durak sayılabilecek *kelime grubu düzeyindeki adlandırma* (İng. attributive; Osm. izâfet, terkîb-i vasfî, terkîb-i ta'dâdî, sîga-i silâ vs.) dir ki bu, görev bakımından sadece adlandırma durumunda olduğu hâlde kuruluşu itibarıyla tanımlama, yani sentaks düzleminde ele alınagelmıştır.

Ad verme

Dilcilikte *köken bilimi* (etimoloji) iletişimle doğrudan ilişkili sayılmaz² ve *dil dışı* (extralinguistic) addedilir. Buna rağmen onun eskiden beri³ ilgi çekici bir alan olduğu da muhakkaktır⁴. Meselâ ETÜ *bay* (zengin), *baya-* (zenginleşmek) ve *bayat* (tanrı) kelimeleriyle kökteş olan *bayağı*, bugün *adi*, *sıradan*, *aşağılık* anlamlarındadır; oysa sonundaki ek aitlik ekidir ve asıl anlamı, *önceki*'dir. Yine *zarif*'in çokluğu olan *zürefa* kelimesi *zemheri zürefası* yapısında tuhaf bir anlama bürünür; tıpkı “*Ne kadınlar sevdim; zaten yoktular*” mısraındaki *yok*'un anlamı gibi.

Kelimelerin anlamlarındaki değişkenlik konusunda Descartes'tan Pierre Guiraud'a kadar herkes görüş birliği içindedir⁵. Zor olan, anlam değişmelerinde hangi anlamın daha eski olduğunun tespitidir: *Otur-* (*oltur-* > *olur-*) fiilinin ETÜ'de kullanıldığı *otur-*, *tahta çık-*, *ikamet et-*, *yurt tut-* anlamlarından

Grameri) ve fiil cümlelerindeki şekil ve zaman eklerinden de partisip diye söz edilmesi, bu bakımdan ilginçtir ve doğrudur. Tasarlama kipleriyle *-an*⁽²⁾ veya *-ası*⁽²⁾ gibi bugün zaman eki olarak kullanılmayan partisipler buradaki değerlendirmeye uymuyor görünse de EAT (Eski Anadolu Türkçesi)'deki *ögmeli güzel* ya da *göresiven* (göreceğim) yapıları ile *-an*⁽²⁾ ekinin ETÜ (Eski Türkçe)'deki *-gan*⁽²⁾ şeklinin kullanılışları veya şivelerdeki *kilgendir* (gelmiştir) gibi örnekler, onların da aynı şekilde çalıştığını göstermektedir.

² Yenileşme devri dilciliğinin en çok eleştirilen yönlerinden biri, dilcilerin iletişim ve onun kurallarını ortaya koymak yerine, kelimelerin anlamlarıyla kökenleri arasındaki bağlantılarla ilgilenmiş olmalarıdır. Ahmet Cevdet Paşa'nın Belâgat-i Osmaniye adlı eserinin başı çektiği söz konusu eserlerde, alınma kelimelerde dahi kelimenin alınmış olduğu dildeki anlamlarıyla dilimizdeki kullanımları arasında münasebetler aranmıştır. Saussure, bunun yanlışlığını meşhur *satranç* benzetmesiyle ortaya koymuştur (*Genel Dilbilim Dersleri* 'çev. Berke Vardar', Ankara 1985 s. 94). Zira aynı malzeme ile saray da yapılabilir kulübe de.

³ *Edebiyat* teriminin kökeni için bk. Abdurrahman Süreyyâ; *Sefîne-i Belâgat*, Matbaa-i Ebuzziyâ, İstanbul 1305, s. 21. Aynı yazar Mîzânü'l-Belâga'da *nitekim* hakkında şöyle der: “Bu lafz istifham için olan *ne*, teşbih için olan *tek*, rabt için olan *kim* kelimelerinden mürekkep olup daima makâm-ı temsilde isti'mâl olunmuş ise de şimdiki devr-i edebiyatta onun yerine *nasıl* kelimesi kâim olarak isti'mâli hemân mehcûriyyet derecesine varmıştır.” (Ceride-i Askeriye Matbaası, İstanbul 1303, s. 319) Zülfü Livaneli ise *işporta* kelimesinin Yunanca *stin porta* (kapıdan kapıya)dan *kaldırım*'ın da *kalos dromos* (güzel yol)tan geldiği gibi örnekleri günlük yazılarında okuyucularıyla paylaşmaktadır. bk. Vatan gazetesi, 3 Ekim 2002.

⁴ Dilcilikte *gösteren - gösterilen* (Osm. *lafz - mana*; İng. *signifier - signified*) ilişkisi, cins isimler bakımından özel adlardaki kadar bağlantısız olmasa da bir kelimenin kökeni ile sözlükteki anlamı arasındaki ilişkinin illâ bariz olması gerekmez. Bugün *öğretmek* derken *ne* ETÜ'deki *ö-* (düşünmek) fiili aklımıza gelir ne de *ög* (akıl) kavramları. Meşhur bir benzetmeyle, iletişim esnasında kelime ile kökeni arasında ilişki aramak dürbünle etrafi seyretmek yerine onun vidalarını kurcalamak gibidir. Hatta edebiyatçılara göre, konuşurken etimolojik anlam ya da şekil şöyle dursun, kelimelerin sözlük anlamlarını bile düşünmeyiz; onlara, o anki atmosferimize uygun anlamlar yükleriz ve bu da okuyucunun algılama yelpazesinde genişlikler yaratır. İşte üslûp denen tanımlanamaz kavram da buradan doğuyor ve yine bu yüzden *modern ötesi*, *post-modern* veya *post-yapısalcı* gibi adlarla anılan yaklaşımlara göre edebî eser, yazar ile okuyucunun müşterek ürünü sayılıyor. Mevlâna'nın sözün dinleyenin kapasitesince algılanabileceğine dair bilinen görüşleri, söz konusu yaklaşımlarla örtüşmektedir. Aziz Nesin ise, *Bizim Hemşehri* adlı hikâyesini şu ifadelerle bitirir: “Siz kelimelerin sözlükteki anlamına bakmayın. Kelimelere verdiğimiz anlam, bizim niyetimize göre değişir. Sergilerde, resimden çok iyi anlayanların ‘*Vay eşşoğlu eşşek, amma da yapmış!*’ diye resamları değerlendirdiklerini çok duymuşsunuzdur.”

⁵ Pierre Guiraud (çev. Berke Vardar), *Anlambilim*, s. 108.

hangisinin gerçek anlam olduğu kestirilememektedir; üstelik bu fiil, ETÜ’de geçişlidir (Ötüken yış olur- : Kül Tigin Abidesi, güney cephesi, 3. satır)⁶.

Anlamanın anlamını tartışma konusu yapan yaklaşımlardan “Her kelime bir genellemedir.” ifadesine kadar bütün bu örnekler, “İstiare, ifadeye ait bir süs olmaktan önce, dilin tabii bir mahsulüdür.”⁷ sözünü haklı kılmaktadır ki; adlandırmada, dil düzleminin bütünüyle mecazlar mezarlığı olduğu görüşüne katılmamak mümkün değildir.

Meselâ dilimizde yanlış olarak Arapça kuralla yapılmış çokluğu *hayâdîd* de kullanılan *haydut* kelimesinin Türkçe olduğu⁸ 1885’te **Mîzânü’l-Belâga**’da belirtilmektedir; ancak etimolojisi yanlıştır: “Bazan *haydûd* ‘hay tut’ gibi Türkçe kelimeler Arap evzânı üzre cemlenerek gülünç bir hâle geliyor.”⁹ Kelime *hayta* ile ilgilidir ve Macar etimoloji sözlüklerinde Macarca olduğu kaydedilmiştir. Macar dilinde *hayta*, *yürütmek*, *sürdürmek*; *haydu* ise *piyade*, *Türk’e isyan eden Balkan kurtuluş ordusu* anlamlarına gelir¹⁰. Mustafa Nihat Özön, *serseri* anlamı verdiği *hayta* kelimesi için *aslî bilinmeyen yabancı söz* notunu düşmüş; *haydut* için ise *yol kesici*, *eşkıya* anlamı verip İslâm dillerindeki *hayduk* kelimesinin Türkçede almış olduğu şekil olarak açıklamıştır¹¹.

Hayta için *zorba*, *asi*, *şaki* diyen **Yeni Tarama Sözlüğü**, *haydanmak* karşılığında *ileri sürülmek*, *sevk edilmek* anlamlarını vermiştir¹². *Haydamak* kelimesi için sözlüklerde isim olarak *akıncı*, *çapulcu*, *yağmacı*, *haydut* ve fiil olarak da *sürüp akın etmek*, *hay huy diye bağırarak hücum etmek* ile *sürüyü gütmek* anlamları verilmiştir¹³.

Bütün bu kaynaklardan anlaşıldığına göre, *yönetici* ve *yönetme* ile *zorbalık*, *kaba kuvvete başvurma* kavramlarını adlandırmada bir paralellik söz konusudur.

Türkçedeki art ve eş zamanlı adlandırmalar, fert ya da toplum olarak ufuklarda gezdiğimiz ya da önümüze dahi bakmadığımız anlardan yadigârlardır ve kaynakları her ne olursa olsun her biri aynı değerdedir; dile, en süflî anlamdaki kelimelerin dahi bir zaman kutsal duyguların ifadesinde kullanılmış olabileceğini unutmadan ve gerçek şiirin bile gramer kurallarının zorlanarak elde edildiğini hatırdan çıkarmadan yaklaşmalıyız.

Bir köy çocuğunun farkında olmadan kullandığı *kulak tözü* yapısındaki *töz*’ün derin yapısı, bize bir dil ya da felsefe makalesinden daha fazla bilgiye, hatta Farabi ile İbn-i Sina arasındaki töze dair görüş ayrılığına¹⁴ veya felsefedeki ideler ve görüntüler âlemlerine götürebilir. Böyle bir yaklaşım, dile bakışla insana bakışı da bir yerde birleştirecektir. Sonuçta dilimize dair her çıkmaz sokak, bir bulvar hâlini alacaktır. İşte o zaman çözümsüzlüğün kelimelerde, terimlerde yahut tanımlarda değil onların anlam alanlarıyla referanslarımızın kopmuş olmasında yattığı ortaya çıkacaktır.

Devlet-i Türkân ki büleldî girift

Memleket ez dâd pesendî girift

*Nizamî*¹⁵

⁶ Doğan Aksan, *Türkçe Araştırmalarında Yeni Yollar*, TDAY - Belleten, 1969, s. 50.

⁷ M. Kaya Bilgegil: *Edebiyat Bilgi ve Teorileri I - Belâgat*, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1980, s. 155.

⁸ Redhouse, bilinen anlamları yanında Macarcadaki *düzensiz asker* anlamını da *aslî anlam* kaydıyla verir ve *haydut*’un Türkçe olduğunu belirtir. (Turkish and English Lexicon, Çağrı Yay., İstanbul 1978, s. 815.) Söz konusu eserdeki bu tür yaklaşımlar Altayistik biliminin XIX. asırdaki seviyesi bakımından dikkate değerdir.

⁹ Abdurrahman Süreyya; *Mîzânü’l-Belâga*, s. 25.

¹⁰ A. Magyar Nyelv, *Történeti Etymologia Szotara*, Budapest 1970, C. II., s. 23-24.

¹¹ *Türkçe Yabancı Kelimeler Sözlüğü*, İnkılâp Kitap Evi, İstanbul 1962, s. 83.

¹² Cem Dilçin; TDK Yay., Ankara Üniversitesi Basım Evi, Ankara 1983, s. 106.

¹³ Hayat - *Büyük Türk Sözlüğü*, Hayat Yayınları, İstanbul, tarihsiz, s. 507.

¹⁴ İlhan Kutluer, *TDV-İslâm Ansiklopedisi*, *Cevher* maddesi, İstanbul - 1993, C. 7, s. 450.

¹⁵ Türk devleti ihtişama erdiğinde, ülke adaletle dolmuştur.

beytiyle bitirdiği bir çalışmasında Şerife Yağcı, Orta Çağ İnan ve Arap edebî metinlerinde *türk*'ün *güzel* ve *sevgili* anlamlarında kullanıldığını gösterir ve içinde *Türk* kelimesinin yer aldığı bazı Farsça tamlamaları sıralar: *Türk-hû*, *Türk-i cefâger*, *Türk-i bed-h'âh*, *Türk-i dil-sitân*, *Türk-i dil-keş*, *Türk-i hindû-hâl*, *Türk-i Şirâzî*, *Türk-i zulm-pîşe* (sevgili), *Türk-i aşkar*, *Türk-i felek*, *Türk-i pencüm-bisâr*, *Türk-i pencümîn*, *Türk-i mu'arbed* (Merih), *Türk-i çîn*, *Türk-i sinân-güzâr*, *Türk-i sultân-şükûh*, *Türk-i zerd-külâh* (Güneş), *Türkvâr* (Türk gibi), *Türk-zâde* (Türk'ten doğmuş), *Türk-i hisârî* (Ay ve Güneş), *Türk-i nîm-rûz* (yarım gün), *Türkânî* (Türk hanımlarının giydikleri ferace, manto), *Türkânî* (Türk üslûbunda) vs.¹⁶

Bu örnekler, kelime gibi yapıların dışında diğer toplumlara verdiklerimizin anlaşılması bakımından dikkate değerdir. Ayrıca bu örneklerin bir başka dikkate değer tarafı, adlandırmadaki seçiciliktir. Edebiyatta daima duygusallığın sembolü olan Ay'ın Türk kelimesinin de içinde bulunduğu bir yapıyla adlandırılması yok denecek kadar azken, ihtişamın ve gücün sembolü olan Güneş için durum farklıdır. Bugünlerde Dünya'dan da seyredilmekte olan *Merih* (Mirrih, Mars, Behram) ise feleğin başkomutanıdır, kırmızıdır ve Yunan mitolojisinde savaş tanrısı olarak bilinir¹⁷ ve adlandırmada âdeta Türk ile aynılaştırıldığı, örneklerde görülmektedir.

“*Düşünüyorum o hâlde varım.*” ifadesi, dille düşündüğümüz için var olduğumuzun tespiti bakımından¹⁸ önemlidir. Doğan Aksan'a göre insanın dünyadaki yerini ve değerini belirleyen dildir¹⁹. Yusuf Has Hacıp'e göre dil, aklın süsü²⁰ yani varlık göstergesidir. Kelimeler aynı olsa da anlamlar aynı veya yakın olsa da kelimelerle anlamların çekim düzleminde buluşması demek olan dil, adlandırmada ve tanımlamada daima kendi ikliminin şarkılarını söyler. Mark Twain, “Uygun kelime ile hemen hemen uygun kelime arasındaki fark, *ateş* ile *ateş böceği* arasındaki fark kadar büyüktür.” der.

Dil bilimindeki “*Sözün doğrusu yanlış olabilir; ancak gerçeği olamaz.*” şeklindeki görüş, Anadolu'daki “*Her yanlış bir nakış.*” ifadesiyle birlikte düşünülmelidir. Kuralları sabit ve gerek kullanımında gerek biliminde yanlış bulunmayan bir dil ummak, *derya içinde olup da deryayı bilmeyen balıklar* gibi, kendi *Simurg*larımızı kendi dilimizden başka iklimlerde arama yanlışının sürdürülmesiyle sonuçlanacaktır. Çünkü bu, adlandırma ve tanımlamada eş ve art zamanlı değişkenlikleri yansıtmak durumunda olan dilin mahiyetine aykırıdır. “*Yanlışlık ve eksiklik, sözlüklere mahsus bir imtiyazdır.*” (Grimm) sözü bu bakımdan önemlidir.

Puşkin'in cenaze töreninde Dostoyevski, “*Bugün bir Rus için en gurur verici şey, ne kadar az Rus'a benzediğidir.*” der. Kedinin yavrusunu yiyeceği zaman fareye benzetmesi gibi, biz de geçtiğimiz asırda, belki bir imparatorluk artığı olma hissiyle kendimizi güzel bulmadık ve bu hâl, ister istemez dilimize ve ona dair bilime yansdı. Toplum olarak kendimize dair fikrimizin değiştiği gün, Türkçenin meselelerinin çehresi de değişecektir; çünkü dil ve dille ilgili durumlar, hiçbir zaman sebep değil daima sonuçtur.

Tanımlama

Kelime ve kelime grubu düzeyindeki adlandırma, alınma²¹ da olabilmek bakımından *fiille isimleştirme* (cümle)den farklıdır. Yukarıda sentaks düzleminde ele alındığı hâlde kelimededen farklı

¹⁶ Şerife Yağcı; *Türkler (Yeni Türkiye –Türk Projesi)*, C. 5., s. 914-920.

¹⁷ İskender Pala; *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ötüken Yay., İstanbul 1999, s. 285.

¹⁸ “*Varlığını sormamız gereken hangi var olandır?* sorusu ile araştırmasına başlar Heidegger. Varlığı hiç olmazsa aralığında bir göz kırpabileceğimiz *kapı* bize nerede açılıyor. İnsanın *bir şey*'e erişebileceği *delik* nerede bulunabilir? Varlığa açılan bu deliği insanda görür o. Yalnız insan, varlığını sorabilir. Yalnız insan, var olandan, ki o kendisidir, varlığa doğru adım atabilir. Yalnız insan, var olanın sınırlarını aşabilir. İnsan yalnızca var olan değildir; aynı zamanda kendini var olan olarak algılayabilmektedir de.” bk. Prof. Dr. Bedia Akarsu; *Çağdaş Felsefe*, MEB Yay., İstanbul –1979, s.120.

¹⁹ *Her Yönüyle Dil*, TDK Yay., C. 1., s.11., Ankara 1979.

²⁰ Yusuf Has Hacıp (haz. R. Rahmeti Arat); *Kutadgu Bilig I – Metin*, TDK Yay., Ankara 1991, 274. b.

²¹ Orhan Veli *to be or not to be* yapısını şiirinde kullanır. Belâgat kitaplarımızda Farsça izâfetler Türkçeye ait bir ifade yöntemi olarak ele alınır (Mizânü'l-Belâga, s. 56). Türkçede bugün *dârü'sşifa*, *dârü'sşafaka*, *mecazımürsel* gibi pek çok yapı da kalıcı isim hâlinde kullanılmaktadır. Aynı duruma cümle düzleminde de rastlanırsa da (*Allahü ekber.*) bunun sayısı, diğer düzlemlerdeki gibi çok değildir.

olmadığını ifade ettiğimiz kelime grubunun bu durumu, kelimelerin dilcilik tarihinde ele alınışıyla aynılık göstermektedir; zira nesne ve hareketten ibaret olan varlıklar dünyasını isim ve fiilden ibaret saymak yerine, asırlardır *edat*, *zarf*, *sıfat*, *zamir* gibi terimlerle kelimeler sınıflandırılmış ve bu çekimde oluşan özellikler, *edinim* (compedence)in iki yapı taşı olan sözlükler ve gramer kitaplarında isimlere has cevherî vasıflarmış gibi ele alınmıştır²². Kelime grubunun da sentaks düzleminde ele alınsa bile, ne kadar uzun olursa olsun, tek bir fikri veya varlığı ifade ettiği, *kelimenin geçici olanı, yani sözlükte yer almayı* demek olduğu unutulmamalıdır. Bir anlamda çekim ekleri, kelime grubu düzleminde morfolojik, cümle düzleminde de sentaktik görev üstlenmektedir.

İsim cümlelerinin aslında fiil cümlesi olduğunu da yukarıda açıklamıştık. Burada *fiil + yardımcı fiil* (geliver-, bakakal-) şeklinde veya *isim + yardımcı fiil* (hareket et-, hazır bulun-) şeklinde kurulmuş birleşik fiillerin de çekimde basit ya da türemiş bir fiilden farklı davranmadığını ilâve edelim. Zira çekim bakımından türemiş kelimedeki yapı eki neyse, bir birleşik fiildeki gerundiye de odur.

O hâlde yapıcı ne olursa olsun bütün fiiller bir *tam isim*, yani sözlük malzemesi durumundadır. Partisipleşme yoluyla çekime giren her tam isim ise, bir *geçici isim* hâlini alır. İşte cümlelerle konuşan biz, dil düzlemini söz konusu geçici isimleşmeye, partisipleşmeye borçluyuz. Bu yüzden bir dilde ne kadar kelime bilinirse bilinsin, o dille bir cümle dahi söyleyebilmek mümkün olamaz.

Dil bu kadar basit bir niteleme hâdisesi olduğu hâlde gramerimizin bir türlü sağlam temellere oturtulamayışı, dilimize başka dillerin pencerelerinden bakmak arızasından kaynaklanmıştır²³. Türkçeye onu konuşanların tarihlerine ve yaşama şekillerine, dünyayı algılayış biçimlerine göre yaklaşırsak ve illâ mukayeseyle grameri şekillendirmek gerektiğinde diğer dillere olduğu kadar Ural-Altay dillerinin çalışma sistemine de bakarak hükme varırsak, tanımlamanın güç görünen meseleleri besleyici birer kaynak hâlini alacaktır. Böylece kitaplarda yeterince üzerinde durulmadan geçilen *geliyor olsam, yapmış bulundum, görmüş oldum* gibi yapılar, gramerci için zorluğun değil partisiplerin isimleştirici olarak sahip olduğu katmerli güzelliklerinin göstergesi olacaktır. “*Başarabildiklerini görmeyivermiş olmak içindir ki...*” gibi bir yapının incelenmesi makale değil kitap olabilir; ama kuruluşu “*Geldim.*” yapısındaki kadar net bir nitelemeye dayanır. Yeter ki yabancıların Türkçede görüp hayran kaldıkları hususları²⁴ biz, sadece görebilelim.

Türkçenin sözlük malzemesi ve gramerinin, yani adlandırma ve tanımlamasının oluşmasındaki eş ve art zamanlı kaynaklar

Konuşanlarına zemheride kırmızı güller sunan Türkçe eş ve art zamanlı olarak bize, *Öz içi taşın tutmuş teg biz!* (Bilge Tonyukuk), *Lüzumuna kani olduğunuz işi derhâl yapınız!* (Atatürk), *Sen gelmeyince hatıra görsen neler gelir* (Nâbî), *Neler çeker bu gönül söylesem şikâyet olur* veya *Hasmın sitemin anlamamak hasma sitemdir* (Nef’î), *Aşkın safası yok değil amma cefası çok* (Şeyhülislâm Yahyâ), *Olma vefaya talip dünya-yı bî-vefada* (Fuzûlî), *Bir yerde âteş yansa çok dem nişan gitmez* (Vasfî), *Eser bırakmayanın yerinde yeller eser* (Muhibbî), *Güzellere geçmez oldu nazımız* (Karacaoğlan), *Keşke*

²² Aristoteles (çev. İsmail Tunah): *Poetika*, Remzi Kitap Evi, İstanbul 1983.

²³ Bugünkü gramerlerimizi incelemek Olcas Süleyman’ın Aziya’da (‘hzl. Fikret Türkmen vdğr.’; Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul 1992) yakındığı gibi Hint-Avrupa dillerinin tesirlerini görürüz. Karşılaştırmalı metot ile yazılmış ilk önemli gramerimiz olarak bilinen Müeyessiretü’l-Ulûm’da (yyl., Besim Atalay; İbrahim Horoz Basım Evi, İstanbul 1946) ise tam bir Arapça tesiri vardır.

²⁴ Johan Vandewalle “*Yıllar boyunca Türkçenin kurallar sisteminin işleyişini inceledikçe, satranç oyununa olan yakınlığının daha çok farkına varıyorum. Santrançta kurallar mantıklı, basit ve az sayıda. Çok kısa bir zaman içerisinde öğrenilebilir. Temeldeki bu kolaylığa rağmen satranç oynayan kişi, hayatı boyunca sıkılmaz. Oynama imkânları sınırsızdır. Dünya şampiyonluğunu kazanmak için olağanüstü yetenek ve beceri lâzım. Bütün bu nedenlerle satranç oyununun ideal bir oyun olduğunu söyleyebiliriz. Aynı durumun Türkçe dil bilgisi sisteminde bulunması, bence Türk dilinin en büyüğü özelliğidir.*” der (Mehmet Hengirmen: *Türkçe Dilbilgisi*, Engin Yay., Ankara 1998, s. 17). G. Lewis ise “*Bizim İngilizce cümlelerimiz bir anlam külçesinin arka arkaya düştüğü harçsız taş duvarlara benziyor. Türklerin fikirleri birbirine çimento ile bağlanan tuğlalar gibi yerleştiriliyor.*” diye yakınr (Yusuf Alan, *Dil ve İnsan*, T.Ö.V. Yay., İzmir 1994, s. 167). XIX. asrın büyük dil bilgini Max Müller’e göre de “*Türk dilinin gramer kaideleri o kadar düzenli, o kadar mükemmeldir ki bu dili, lisanîyat bilginlerinden meydana gelen bir heyet, bir akademi tarafından şuurla yapılmış bir dil zannetmek mümkündür.*” (Faruk Kadri Timurtaş ‘hzl. M. Özkan’, *Makaleler*, TDK Yay., Ankara 1997, s.343.)

yağmuru çağırarak kadar güzel olmasaydım (İsmet Özel), Bir kız vardı, yok gibi; öyle güzel! (Oktay Rifat) Gözlerin isyana bulanmış güvercin / Kar beyaz değilsin eskisi kadar! (Canan Cengiz) gibi sözlerle seslenmektedir. Bu, binlerce yılın büyüsunü her türlü titreşimiyle içinde barındıran bir şelâledir ve

Kâh çıkarım gökyüzüne seyredirim âlemi

Kâh inirim yeryüzüne seyredir âlem beni

mısralarındaki gibi yaşanan dil tarihimizin²⁵ zaman tünelineki hâlinin göstergesidir. Türkçenin gökyüzüne çıktığı zamandaki değerlendirmelerden en güzelini Ali Şîr Nevâî, **Muhakemetü'l-Lugateyn**'de yapar: “Yaratılışım bayağıdan ve bayağılıktan kaçınmayı, iyiyi ve güzeli sevmeyi buyuruyordu. O zaman ana dilim üzerine düşünmeğe koyuldum; Türkçenin derinliklerine dalınca, gözlerime on sekiz bin âlemden daha yüksek bir âlem göründü.”

Dilimizin yeryüzündeki macerasının kendi ömrüne rastlayan kısmı hakkında Çetin Altan “30 yaşından küçük 40 milyon gencin kullandığı Türkçe, 60 yıl önceki İstanbul'un kullandığı Türkçeden çok daha zayıf ve özensiz.. . Sait Faik tüm öykülerinden 400 lira kazandı, 30'u aşkın romanından Orhan Kemal ise bir milyon dahi kazanamadı.” der.

Toplum hayatımızın bir göstergesi, bir anlamda boy aynamız olan dilimizi besleyen iki önemli kaynak vardır:

1. Galatasaray *Süper Kupa*'yı kazanınca Suriye'nin *Kamışlı* kentindeki askerî kışlada görevli bir asker, sevinçten bir tanka binip sokağa çıkar ve havaya ateş açar²⁶. 2002 *Dünya Kupası* maçlarının oynandığı günlerde Arap ülkelerinin çalkalandığını basından öğrendik. Adı geçen yazısında Hüsnü Mahalli bu durumu “Suudi Arabistan'ın yenilmesi umurlarında değildi; Türkiye kazanıyordu çünkü.” diye yorumlar.

Yunanlılarla ortak Olimpiyat düzenleme niyetinin arka plânında veya Balkan ülkelerindeki etkinliklerimizde, zaman zaman görülen aksamalara rağmen Ruslarla veya Ermenilerle olan sıcak ilişkilerimizde, ki Osmanlı devrinde onlara *millet-i sadıka* denirdi, hep adına *medeniyet akrabalığı* denen söz konusu yakınlığın izleri vardır.

Meselâ binlerce kelime verdiğimiz²⁷ Farsçadan alınma şu yapılar ilginçtir: tâbe > tava, hoş-âb > hoşaf, dūr-bîn > dürbün, cân-bâz > cambaz, emrûd > armut, bâzû > pazı, kenger (Yun. anginara) > enginar, destgâh > tezgâh, mîde-nüvâz (Yun. makedonesi) > maydanoz, kârübân²⁸ > kervan, ser-best > serbest, Engürü > Ankara.

Bir şekilde ilişkide bulunan toplumlar, birbirleriyle daima alış verişte bulunmuşlardır. Tıpkı kişiler gibi toplumlar da birbirlerinden soyutlanamaz. Bugün özel adlarımızı sıralasak, çoğunun medeniyetimizi paylaştığımız toplumların dillerinden alınma olduğunu görürüz. İşte dil malzememizin kaynaklarından birisi, söz konusu kültür akrabalarımızdır. Dilcilikte zıtlığın da bir komşuluk ilişkisi olması²⁹ gibi, tarihi paylaştığımız toplumlarla gerek kelime alış verişi gerek ortak adlandırma gerekse tercüme yoluyla pek çok şeyde benzeştığımız bir gerçektir. Burada aramızda kültür akrabalığı bulunan toplumlara öğrettiklerimizin onlardan öğrendiklerimizden az olmadığını ve Çince, Farsça, Arapça, Rusça,

²⁵ Dilimizin tarihi, metinlere dayalı olarak birkaç bin yıl, *Yeniden İç İhya* (İnternal Reconstruction) gibi metotlar uygulayan Altayistlere göre sekiz bin yıldır. Ön Türk tarihi araştırmacısı Kâzım Mirşan ise, söz konusu süreyi, on altı bin yıl olarak göstermektedir.

²⁶ Hüsnü Mahli; *Postexpress dergisi*, 15 Ekim 2002.

²⁷ Dilcilikte *alınma kelime* (İng. borrowing, loan word; Osm. müste'ar, me'hûz) önemli bir terim olarak ele alınıp işlenmişken başka dillere verilen kelimeleri ifade edecek bir terim dahi yoktur. Bir alıntılar cenneti olarak bilinen dilimizden diğer dillere geçen kelimeler hakkında bk. Günay Karaağaç; *Dil Tarih ve İnsan*, Akçağ Yay., Ankara 2002, s. 117-192.

²⁸ Bu yapı aslında *kârübân* şeklinde olup *u* sesi türemedir. Tıpkı *âsumân* veya *rûzigâr* yapılarında olduğu gibi.

²⁹ Pek çok zıt kavramı, aynı kelimeye görülen çok anlamlılık *agı* (mal, servet - zehir), *idi* (hep - hiç) veya anlam değişmelerinin ortaya koyduğu ses değişmeleri yoluyla karşıladığımız bilinmektedir: *taban- tavan, kök-gök* vs. Söz konusu zıtlık bazen de aynı kelimenin aynı dilde uğradığı anlam değişmesinden kaynaklanır; *yavuz* ETÜ'de *kötü* (yabız) anlamıyla bugün *iyi, güzel* anlamındadır.

Rumence gibi dillerde binlerce Türkçe kelimenin yaşadığını belirtelim. Söz konusu etki, sadece kelime vermek şeklinde de gerçekleşmemiştir³⁰.

Adlandırma ve tanımlamamızda ana dili sermayemizin yanında Türkçemizi besleyen kaynaklardan olduğuna işaret ettiğimiz söz konusu kültür akrabalarımızın adlandırmada olduğu kadar³¹ bugünkü tanım ve tariflerimizde,³² hatta davranışlarımızda³³ izleri vardır. Bu tür adlandırmalar sosyal ve kültürel ihtiyaçlardan kaynaklanır. Bir kelimenin ömrüne sığan hayatlarda sözlük ile ansiklopedi arasında böyle gidiş gelişler, sık görülen anlam olaylarındandır³⁴.

Türkçenin tanımlamadaki mükemmelliğinin bir ayrı çalışma konusu olabilecek çeşitliliğini, bir göçmen vatandaşımızın “*Geldim seni göreyim.*” cümlesinde veya bir Azerî Türkünün *üç il mundan gabag* (bundan üç yıl önce) ifadesinde veya gündelik konuşmalarımızda görmek mümkündür. Edebî dilde ise *Canan ki Degüstasyon’a gelmez / Balık Pazarı’na hiç gelmez* (O. Veli) gibi yapılar Hint-Avrupa dillerinin dilimizdeki kökü İslâm öncesine dayanan tesirleridir.

Burada belirtmek gerekir ki, Türklerin tarih boyunca diğer toplumlarla daha çok yönetici olarak ilişkiye girmeleri dolayısıyla günümüzdeki alıntılarla tarihî alıntılar arasında farklılık söz konusudur ve dil tarihimizde Türkçeye daha çok dinî kavram ve terimlerin girmiş olduğu bir gerçektir. Bu, Uygurlarda da böyledir Osmanlı döneminde de. Hatta kelime tercihi bir yana düşüncenin resmi olan sentaks düzleminin teşkilinde de din ve dinî anlayışlar hep göz önünde bulundurulmuştur: Belâgat kitaplarımız *tevfikât-ı belîga-i samedâniyyeye müsteniden* başlar. *Kible ile ham-ı ebrû berâberdir bana* mısraındaki *beraber* gibi, *Bedr’in arslanları ancak, bu kadar şanlı idi* ifadesindeki *ancak* da bu bakımdan dikkate değerdir. Eğer dil tarihinin insanlık tarihinin aynası olduğunu kabul edersek “*İnsanlık tarihi, dinler tarihinden ibarettir.*” sözündeki isabet ortaya çıkacaktır. Bu durum, medenî akrabalıklarda en yoğun yapı ve anlam alış verişinin dindaş toplumlar arasında yaşandığını göstermektedir.

Adı geçen etkiyi düşüncenin şekillenmesinde olduğu kadar gramercinin dile bakışında da görmek mümkündür. Osmanlı Türkçesinde failin dışında terim olarak müsnedünileyhin de kullanılması veya belâgat kitaplarında mecazı tanımlarken getirilen örnekler³⁵, bu bakımdan önemlidir.

2. 2002 *Dünya Kupası*’nda Koreli ve Japonların başarılarımıza dair sevinçleri³⁶, dünyanın dikkatini çekmişti. Yendiğimiz Japon takımı oyuncularının Türklerle beraber sevinmesi, herkeste şaşkınlık yarattı. Bazı gazeteci ve spikerlere göre yakın tarihimizle ilgili görünen bu bağlılığın sebebi başkaydı: 29 Ekim 1933 tarihinde Sovyetler Birliği’nin 1990 sonrasındaki dağılışı gören Atatürk, âdeta 2003’ün Japonya’da *Türk Yılı* ilan edileceğini biliyordu³⁷ ve *Cumhuriyet*’i şekillendirirken bu durumu hep göz önünde bulundurmuştu³⁸. Bu sadece Atatürk’ün değil neslinin ortak bilinci idi ve söz konusu bilinçle,

³⁰ Fikret Türkmen; *Türk Halk Edebiyatının Ermeni Kültürüne Tesiri*, Akademi Kitap Evi, İzmir 1992.

³¹ *Peygamber, Allah* gibi kendi inanç dairemizdeki kelimelerden *allahlık, peygamber böceği* gibi türetme ve birleştirmeleri yaparken, Batı dillerinde *Tanrı* anlamına gelen *Teos*’u (İng. god, Far. huda, Lât. div, Grek. teos), *deyyus* şekline getirerek, *eş ya da bir başka yakınının iffetsizliğine göz yuman kimse* anlamıyla kelime hazinemize katmışız (Günay Karaağaç; *a.g.e.*, s. 82.). Kelime Arapçada da aynı anlam kötüleşmesine uğramıştır. Bu, bazen de karşılıklı olmuştur; *beceriksiz*’in Türkçedeki adı *acemi* iken Acemlerdeki karşılığı da *Türki* şeklindedir. Hâlbuki *acem*’in Arapçadaki ilk anlamı, *Arapçayı iyi konuşamayan yabancı*’dır. Düşman kavimlerin ad ya da kutsal kelimelerinin dillerde anlam kötüleşmesine uğraması sık rastlanan bir adlandırma şeklidir.

³² Ki’li birleşik cümle, devrik cümleler yahut *sayfa 5, Otel Sivas* gibi yapılar veya sevgilisinden *bir içim su* diye bahseden Türk delikanlısının Rumların “*Koy kadehe iç.*” deyimiyle aynı nitelermeyi paylaşması gibi.

³³ “*Salı sallanır.*” diye o gün çamaşır yıkamayan Anadolu köylüsü, bilmeden Bizans’ın İstanbul’u kaybediş yasına katılmış olur.

³⁴ Günay Karaağaç; *Özel Ad Bilgisi*, *a.g.e.*, s. 47-54.

³⁵ Şahin Baranoğlu; *Dil, Mecaz ve Gramer*, Journal of Turkish Studies (TUBA Türklük Bilgisi Araştırmalar), Harvard University 2000, (Ağâh Sırrı Levend Hâtıra Sayısı), s. 65-76.

³⁶ Daegu Stadi’nda *İstiklal Marşı* söylenirken Güney Koreli taraftarlar Türk bayrağı açarlar ve basında futbolcularımızın “Doğrusu bu kadarını da beklemiyorduk. Sanki Ali Sami Yen Stadi’nda maça çıkmıştık. Bizim için büyük motivasyon oldu. İşte futbol, işte dostluk, kardeşlik, fair-play bu dedik içimizden.” gibi sevinç ifadeleri yer alır.

³⁷ Söz konusu yaklaşımın dildeki belirtileri için bk. Zeynep Korkmaz; *Türk Devlet Kurucuları Olarak Bilge Kagan’dan Mustafa Kemal Atatürk’e*, TDAY Belleten 1987, s. 243-256.

³⁸ Lâtîn harflerine geçiş, nasıl Bakû Kongresi’nde (1926) Lâtîn harflerine geçme kararı alan Türkiye dışındaki Türklerle bağımızı koparmamak ve XX. asırda büyük ölçüde söz konusu harflerle anlaşacak dünya ile bir an önce bütünleşmek niyetine dayalı

özellikle 1930'lardan sonra pek çok Türk ve yabancı bilim adamı Türkiye'deki üniversitelerde görevlendirilmiştir.

Nâzım Hikmet, Türk hükûmeti ve devletiyle kavgalı olduğu 1957 yılında *Sovyetler Birliği*'nde (Azerbaycan) "*Oysa ben buraya Türkçemi işitmeye, okumaya geldim.*" diye ortak Türkçe mücadelesine girişir³⁹. Nâzım'ın Türkçeye dair hayali 1990'lar sonrasında gerçekleşme yoluna girdi⁴⁰. Söz konusu birliği daha geniş çerçevede plânlayan Atatürk'ün doğruluğu çok önceden ispatlanmış olan *Altayistik rüyası*⁴¹ ise bu günlerde kâh Japon veya Kore kâh Fin, Macar veya Moğolların tavır ve çalışmaları ile âdeta dünyaya ilân edilmektedir. Hint-Avrupa dillerinin kaynağı olan *Aryanca* nasıl hepsinin kökeniyse söz konusu genetik akrabalarımızla biz de bir zaman tek dilli bir toplumdük ve müşterek dilimiz, *Ana Altayca* olarak adlandırılmaktadır⁴².

İşte dilimizdeki yapıları birlikte üreterek paylaştığımız ikinci kaynak, söz konusu genetik akrabalarımızdır ve Türkçe bu iki kaynağın muhteşem bir terkididir. Söz konusu kaynaklara, her türlü sebeple ilişkiye girdiğimiz atmosferler ve kendi var olma maceramızın koordinatları da ilâve edilmelidir.

Sonuç

Kaynağı ne olursa olsun dilde anlaşmayı sağlayan her şey Türkçedir ve dilcilikte anlama ve anlatmanın dışındaki her türlü gayret, abestir. Leylâ, elinde kepeciyle halka aşure dağıtmaktadır. Herkes sırasıyla kâsesini doldurup geçerken sıra Mecnun'a gelir. Leylâ, Kays'ın elindeki kâseyi kepeciyle kırar ve onu tersler. Etrafindakiler, artık reddedildiğini ve bu aşktan vazgeçmesi gerektiğini söylediklerinde Kays, "*Ama sadece benimkini kırdı!*" der.

Türkçede gerek adlandırma gerekse tanımlamada bilinen zorlukların varlığı ve özellikle terim birliğinin sağlanamamasıyla bu zorlukların had safhaya çıkmış bulunması, Mecnun'un bakış açısının dilcilerce benimsenmesini kaçınılmaz kılmaktadır⁴³. Çünkü gökyüzündeki hâliyle de yeryüzündeki hâliyle

idiye, geçtiğimiz asrı neredeyse üzerinde tartışarak geçirdiğimiz dilde özleştirme hareketinin temelinde de aynı yaklaşım yatmaktadır. Özleştirmeciliği bir sistem hâlinde başlatanın da, mümkün olmadığını görüp bitirenin de Atatürk olduğu göz ardı edildiği gibi, dil tartışmalarında söz konusu yaklaşımın bu arka plânı da yeterince değerlendirilememiştir. Dilde özleştirme Atatürk için, Ege'yi veya Antalya'ya isteyen devletlere karşı Sümerlere dayanan millî varlığımızın üzerinde yaşanan coğrafyaya dair bir tapu belgesi niteliğindedir; tıpkı *Güneş Dil Teorisi*'nin amacının gerçekte ne olduğunun üzerinde durulmaması gibi, *özleştirmecilik* hareketinin bu aslı amacının da unutulduğu bir gerçektir. *Tecavüz* ve *taarruz* kavramları için *saldırı* demek, dilde yaşayan bir kelimeyi yenisiyle değiştirmek veya *nebatî yağ* için *bitki yağı* yerine *bütisel yağ* demek, özleştirmeciliğin gerçek amacımış gibi gösterildi. Asırlardır Ural-Altay Dilleri arasındaki programlı parçalanış, son asırda Türk şiveleri arasında uygulanmış ve son perde de, Atatürk tarafından programlanan asil ve aslı amacına rağmen *özleştirmecilik* adı altında Türkiye Türkçesi üzerinde oynanmıştır. Hâlbuki Genç Kalemler hatta Şinasi'den itibaren özleştirmecilik, halkın diliyle edebiyat yapmak amaçlıydı ve Çalığışu ya da Han Duvarları ile amacına ulaşmıştı. Gereksiz tartışmalar, tanımlamada ve özellikle adlandırmada Türkçe için zaman zaman kaybettirici olmuştur. "*Parmak Ay'ı gösterirken parmağa değil Ay'a bakmak*" gereğini göz ardı etmeden, toplumca dilimize bakmak yerine, dilimizle dünyaya bakmalıyız.

³⁹ Can Dündar; *Milliyet gazetesi*, 25 Ağustos 2001.

⁴⁰ Ortak alfabe çalışmaları, gün geçtikçe artan karşılaştırmalı gramer ve sözlük çalışmaları ile ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkiler bu durumun göstergesidir.

⁴¹ "*Akvam-ı Turaniyye: Türkler, Tatarlar, Macarlar, Finvalar, Hititler.*" "*Sümer-Akadlar Turanî, yani Türk cinsindedir.*" bk. Ahmed Refik; *Tarih-i Umumi, Kitaphane-i İslâm u Askerî*, İstanbul 1330, s. 4 ve 13.

⁴² Bu konuda bk. Olcas Süleyman: *a.g.e.*; Yazı kurulu: *Türkoloji Çalışmalarına Toplu Bir Bakış ve Ödevlerimiz* 1960 Belleteni; Sabit Paylı: *Altay Filolojisi ve Türkoloji Etütlerine Kılavuz I-II*, 1957, 1958 Belletenleri; T. Sebeok (çev. Günay Karaağaç): *Ural-Altaycının Anlamı*, Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, İzmir 1993, S. VII.; Nuri Yüce: *Türkler (Türk Dili)* mad., İslâm Ansiklopedisi, Millî Eğitim Bakanlığı Yay., C. XII-II., s. 445-530; Schiltberger (çev. Turgut Akpınar): *Türkler ve Tatarlar Arasında (1394-1427)*, İletişim Yayınları, İstanbul 1995; Ahmet Temir; *Ural-Altay Dilleri Teorisi*, Türk Dünyası El Kitabı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara 1992, C. II, s. 3-6; Osman Nedim Tuna: *Altay Dilleri Teorisi*, Türk Dünyası El Kitabı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara 1992, C. II, s. 7-58.

⁴³ Bu, öyle bir zaruret ki, bu çalışmada bile kendi söylediklerimizle çelişme pahasına 3. sayfa değil de "s. 3" dedik; tıpkı kelime için eskilerin "*Galat-ı meşhûr, lûgat-ı fasihden evlâdır.*" sözüne dayanarak *çaydan* değil de *çaydanlık* dememiz gibi, yanlış da olsa iletişimi sağlayan her türlü yapıya aynı gözle bakmak durumundayız. Bu durum sadece sentaksta yahut morfolojide değil imlâda da böyledir: Bu çalışmada "*Süleyman Efendinin*" derken kesme işareti kullanmadık (bk. İmlâ Kılavuzu, TDK Yay., Ankara 2002, s. 68). Ama aynı kurala "*Ahmet Cevdet Paşa'nın*" derken Kılavuz'un açık uyarısına rağmen uymadık. Zira bu tür tarihî isimlerdeki unvanlar, bir unvan olmaktan ziyade artık söz konusu özel ismin bir parçası durumundadır. Komşumuz

de Türkçe, Türkçeyi konuşanlarıdır ve onda, her an kanatlanmaya hazır bir sonsuzluk duygusu, potansiyel hâlinde daima mevcuttur.

Mecnun'ca bakış, sadece Türkçe değil bütün dillere dair çalışmalarda kaçınılmazdır. Zira Chomsky başta olmak üzere *Üretici Dil Bilimi*'nden söz eden herkes, eski dilciliğimizde nesir için *inşâ* teriminin kullanılmasını alkışlarcasına, dilin bir *üretim* işi olduğunu vurgulamaktadır. Her üretim de parmak izi gibi yegânedir, yüzey yapı aynı olsa da derin yapılar farklıdır. Burada edinim ile kullanımın ne kadar farklı oldukları ortaya çıkmaktadır; edinimi kavramak hiçbir dilcinin gücü dahilinde değilken, asıl dili oluşturanın da kullanım olduğunu görüyoruz. Bir dil ne kadar zengin olursa olsun, onun gerçekleşmesi, bir boyacı çırağının onunla konuşmasına, yazmasına bağlıdır. Dil bir taklit hâdisesi olmadığından, kıyasa dayalı bir üretim olduğundan ve her üretimin bir yeniden kurmayı gerektirdiğinden, kusur dilde meziyettir. Yukarıda ifade edilen dilde kusursuzluk beklentisinin abesliğiyle ilgili görüşler, bu gerçeğe dayanmaktadır. Poetika'dan Arap atasözlerine kadar kültür tarihi, şairin kusur için ehliyetli olduğuna dair ifadelerle doludur. Belki de kusur, ifadede bir adım öne geçebilmenin yöntemidir veya dil söz konusu olduğunda *kusur* kelimesinin tanımını değiştirmek gerekecektir. Sadece bu kusur konusu dahi, sosyal bilimlerle fen bilimlerinin farkını ortaya koyacak niteliktedir⁴⁴.

Bu durum Türkçe için daha da önemlidir; zira adlandırma ve tanımlamamızda da üç ayrı dilin değil, üç ayrı dil ailesinin ifade kapasitesi (alınma olarak fonetik *www*⁴⁵, morfolojik *abiye*, *namert* ve sentaktik) vardır. Hatta Çin de dahil birçok toplumun dünyaya bakışındaki büyü mizacında saklı olan Türkçenin fonetik, morfolojik, sentaktik ve semantik bir çeşitlilik galerisi olması, doğaldır. Dile bakışımızda, gündelik hayatın küçücük ilişkilerinin adlandırılması da asırların ürünü olan metotlar kadar önemli olmalıdır. Dil meselelerini, ancak dile bakışımızdaki belirleyici özelliği kendi kendimize bakışımızdaki olumluluk olan güzellikle çözebiliriz ve *güzellik*⁴⁶ de tanımsız bir değer veriş, hissediş hâlidir.

Sadece bir aynadır dil; kalıcı isimlerin adlandırmanın sözlük malzemesi ve tanımlamadaki partisiplerin ise, bir geçici isimlendirme kanalı olduğunu hatırdan çıkarmadan onunla tablolar yapmak ve yapılmış tablolara bakarken büyülü sonsuzluk duygusunu yaşamak için; tam tükenmişlik anında, henüz başlayışın zindeliğiyle yola devam kudretini hissetmek ve hissettirebilmek için.

Ferhat Efendi ile *Ahmet Mithat Efendi* arasındaki her şeyden önce *efendi* kelimesine has semantik fark, söz konusu imlâ dikkatini gerekli kılmaktadır. Kılavuz'un yeni baskısında bu durum göz önünde bulundurulmalıdır.

⁴⁴ “Değer problemi felsefede aslında değerlendirme problemi ve değerler problemi olarak karşımıza çıkar. Çünkü ‘İyi nedir?’, ‘Güzel nedir?’, ‘Faydalı nedir?’ gibi sorular sormak, değerlendirme etkinliğini belli açılardan problem hâline getirmektedir.” bk. İoanna Kuçuradi; *İnsan ve Değerleri*, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara 1998.

⁴⁵ Bugün Tatarcada ve dil tarihimizde de özellikle Uygur devri Türkçesinde gördüğümüz bu fonem, günümüz Türkiye Türkçesinde de bazı alınma kelimelerle ünlemlerde kullanılmaktadır.

⁴⁶ Bu kavramın tanımında herkes hemfikir ise de heyecan ve hayret uyandırma yollarındaki tercih farklılığı, dilin malzemelik ettiği edebiyatta da çeşitli akımlarının doğuş sebeplerini oluşturmuştur. Meselâ *Millî Edebiyat* döneminde güzellik memleket gerçeklerinin ifadesidir; *Garipçiler* ise güzelliği karakteristiği aramak ve göstermekte gördüler. *Yedi Meş'aleciler* de güzelliği *sıradanlığın fazileti* olarak kıymetlendirmişlerdir. Orhan Veli Kanık için lâğımının ya da Süleyman Efendinin hâlini tasvir yahut Ziya Osman Saba için Cahit Sıtkı'nın ölümüne rüyada dökülen gözyaşını tasvir, edebiyatta güzelliğin amacı iken Necip Fazıl'a göre Allah'ı aramaktan gayrisi *çelik çomaktır*. Post-modern anlayışa göre çirkinliğin tasviri de edebî güzelliğin sınırları dahilindedir. Orhan Pamuk'un Kara Kitap adlı romanındaki İstanbul Boğazı'nı anlattığı bölüm bu anlayışı yansıtır (İletişim Yay., İstanbul 1998, s. 23-27). Aynı yazar Benim Adım Kırmızı adlı romanında bu durumu Doğu kültürünün bir özelliği olarak işler; romanda sözü edilen minyatürlerdeki her kusur bir imza değeri taşıma özelliğiyle âdetâ güzellik malzemesidir (İletişim Yayınları, İstanbul 1999).